

Posudek

Heriban Branislav: *Židovské spolky v ČSR 1919-1939 so zameraním na Bratislavu.*
Disertační práce, strojopis. Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
Praha 2011, 209 stran + přílohy.

I když prací o dějinách Židů v Československu v poslední době přibývá, naše znalosti o židovském spolkovém životě v meziválečném období mají stále ještě značné mezery. Je proto jistě dobře, že Mgr. Branislav Heriban se rozhodl zpracovat činnost židovských spolků v Bratislavě.

Autor nejprve podává stručný nástin dějin Židů na Slovensku v 19. a první polovině 20. století, věnuje pozornost rozdělení židovské komunity na ortodoxní, neologickou a status quo, zabývá se problémem asimilace Židů a sionistickým hnutím. Dále objasňuje zásady uherského spolkového práva a nakonec popisuje jednotlivé židovských organizace, které působily v Bratislavě včetně židovských politických stran. Těžiště tohoto výkladu je v popisu této situace za první republiky. Epilog je věnován rozpuštění židovských spolků a stran v období autonomie Slovenska a na počátku slovenského státu. Práce končí obdobím 1942, tedy deportacemi Židů ze Slovenska.

Je nutno především konstatovat, že název práce neodpovídá obsahu. Pokud by se práce skutečně týkala židovských spolků v Československu, pak by zde musela být také příslušná pasáž o židovských spolcích v českých zemích, avšak ta zcela absentuje. Autor pouze v podkapitolách o židovských stranách konstatuje existenci celostátních stran, kterých byly židovské slovenské strany většinou součástí a u židů-slovenských asimilantů se zmiňuje o existenci obdobné organizace v českých zemích – Svazu Čechů – židů (v textu uvedeno Spolok Čechov-židov) (s. 145). Problematický název neodpovídající obsahu ale jen jedním z nedostatků práce a to nikoliv nedostatkem hlavním. Samotný metodologický přístup, který Heriban zvolil, budí značné rozpaky a je otázka, zda je vhodný pro disertační práci. Autor totiž často jen mechanicky reprodukuje archivní dokumenty nacházející se ve fondu Policejního ředitelství Bratislava (v Slovenském národním archívu – SNA), aniž by k nim zaujal stanovisko, snažil se je spojit v řetězec a pokusil se vyvodit nějaké hlubší závěry. Práci tak chybí s výjimkou úvodu narativní prvek. Není také jasné, co má být vlastně v práci objasněno či dokázáno. V závěru (na s. 197) autor píše, že „cieľom práce bolo podchytiť čo najväčší počet židovských spolkov v Bratislave a priniesť o nich čo najviac informácií.“ Přehled o židovských organizacích je sice vsutku poměrně vyčerpávající, avšak místy připomíná spíše jakousi slovníkovou příručku a informace jsou značně nesourodé.

Výběr židovských institucí přitom není nijak uspořádán, mísí se zde politické strany se spolky tělocvičnými, vzdělávacími, náboženskými (charitativními) a studentskými. Práce je ve skutečnosti pouze popisná a neodpovídá na zásadní otázky, které čtenáře napadají, totiž jaká část židovského obyvatelstva se na činnosti konkrétních spolků zúčastňovala a jaký byl jejich reálný vliv a místo ve veřejném životě slovenských židů. Jednotlivé podkapitoly obsahují na druhé straně zcela zbytečné detaily opsané z jednotlivých archiválií, seznamy funkcionářů, jejichž jména čtenářovi většinou nic neříkají, a popisy různých akcí, ačkoliv ty často o celkovém zaměření spolku vypovídají jen málo anebo vůbec ne. Dále u politických stran chybí jasnější vysvětlení jejich programu, poměr k jiným stranám a především alespoň pokus o analýzu.

Pramennou základnu pokládám za značně omezenou, protože autor se v podstatě omezil jen na fond policejního ředitelství Bratislava v Slovenském národním archívu. V přehledu použitých archivních pramenů (s. 201) jsou sice uvedeny i jiné archívy a fondy, avšak po prostudování textu práce je zřejmé, že je autor prakticky nevyužil. Totéž platí i o využití v přehledu uvedených publikovaných dokumentů, které se ostatně týkají především osudu židů za slovenského státu, tedy období, které v Heribanově práci tvoří jen epilog. Také znalost literatury není zdaleka uspokojivá a už vůbec ne vyčerpávající. Mezi použitou literaturou postrádám především nejnovější práci Ješajahu Andreje Jelínka *Dávidova hviezda pod Tatrami* (Praha 2009), ačkoliv ze seznamu literatury vyplývá, že Heriban tohoto autora zná. Píše-li autor o vzniku Ústředny židů, neměla by chybět průkopnická práce izraelské historicky slovenského původu Gily Fatranové *Boj o prežitie*, která vyšla i ve slovenském překladu (Bratislava, SNM 2007). Píše-li autor o slovenských politických stranách (židovských i jiných), měl by znát a využívat práci Lubomíra Liptáka a kol.: *Politické strany na Slovensku 1860-1989*. Archa, Bratislava 1992. V úvodu (na s. 13) citovaná práce Ladislava Lipschera *Die Juden im Slowakischen Staat* vyšla také slovensky (*Židia v slovenskom štáte 1939-1945*, ÚSD ČSAV, Praha 1992), což by měl autor alespoň zmínit (Lipscher byl slovenským historikem, který emigroval). Na druhé straně z textu práce je zřejmé, že řadu titulů uvedených v přehledu literatury na konci práce (s. 202-208) autor ve skutečnosti vůbec nepoužil.

Dále mám k Heribanově práci tyto věcné připomínky:

Problém asimilace a maďarizace: jestliže autor na s. 8 hovoří o „zaužívanej prvorepublikovej téze o maďarčiacich Židoch“, pak je nutno říci, že tato teze byla seriózní literaturou již dříve vyvrácena jako nevědecká (srv. např. Ivan Kamenec: *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991, s. 10-12). I hypotéza o „vnější maďarizaci“ (také na s. 53) je problematická. Obecně platí, že

asimilace může probíhat jen tehdy, může-li od ní asimilant očekávat společenský či ekonomický vzestup. Asimilace židů do slovenského národa nepřicházela před rokem 1918 v Uhrách v úvahu, protože Slováci sami byli v podřízeném postavení a židé by takovouto asimilací nic nezískali. Jediná asimilace přicházející pro židy v úvahu byla proto do maďarského národa – asimilace směrem ke Slovákům se týkala jen jednotlivců (v této souvislosti je ale zajímavé, že např. v roce 1863 někteří martinští židé podpořili vznik Matice slovenské). Po roce 1918, kdy se Slováci stávají sami vládnoucím národem (byť jen jako součást státního „československého“ národa), asimilace do slovenského národa již u židů probíhala, o čemž svědčí i existence Zvazu slovenských židov, o kterém autor píše na s. 143-151.

Na s. 188: hovoří-li autor o zostření protižidovských opatření po slovensko-německých jednáních v Salcburku, pak by měl na prvním místě uvést ústavní zákon č. 210/1940 Sl. z., kterým sněm zmocnil vládu vydávat po dobu jednoho roku nařízení k úplnému vyloučení z hospodářského života.

s. 189 – 195: část týkající se Ústředny Židů je značně schematická, role ÚŽ je značně rozporná. Není ovšem pravda, že by existence ÚŽ byla nějakým slovenským specifíkem, jak autor uvádí na s. 194. Právě naopak: ve většině satelitních i okupovaných zemích najdeme obdobné instituce (např. Židovská náboženská obec v Protektorátu Čechy a Morava, *Evrejski obštini* v Bulharsku). Vzorem pro tyto organizace ostatně byly německé židovské rady (*Judenrat*). Všechny tyto židovské organizace měly nucené členství všech židů, navenek sloužily formálně k ochraně jejich zájmů, ale ve skutečnosti byly prodlouženou rukou oficiálních státních institucí majících „řešit židovskou otázku“, takže byly vlastně orgány židovské sebelikvidace.

Práci kazí překlepy (na s. 13 je dokonce dvakrát uvedena už zmíněná Lipscherova kniha jako *Die Juden im Slowakien (!) Staat*) a prohřešky proti zásadám slovenského pravopisu (např. na s. 89: „v Poľsku, Nemecku, Maďarsku a Rumunsku boli už Židia obmedzovaný,“ místo správného „obmedzované“, na s. 148: „niektorý funkcionári“ místo „niektorí funkcionári“), na s. 85 je text zkomolen a stává se nesrozumitelným („Únia oznámila na dňa 4. augusta 1932 v miestnosti Obchodného úlohy revizionizmu, keďže únia a jej predstaviteľ Žabotinský boli často obvinovaný z fašizmu.“)

V práci jsem dále našel následující věcné chyby:

na s. 4 v anglické anotaci – správné datum vydání uherského spolkového zákona je 2. květen 1875, nikoliv 1975 (zřejmě překlep).

Na s. 186 – není pravda, že vládní nařízení č. 63/1939 Sl. z. kopírovalo německý rasový princip. Je podivné, že autor toto píše, když sám na s. 185 v poznámce toto nařízení cituje. Nařízení vycházelo ve skutečnosti ještě částečně z náboženského principu, protože židé pokřtění před 30. říjnem 1918 nebyly za Židy považováni. Rasový princip podle německého vzoru byl zaveden na Slovensku teprve 9. září 1941 vládním nařízením č. 198/1941 Sl. z. (tzv. židovský kodex). Autor sám se o tomto nařízení zmiňuje na s. 189.

Na s. 197, pozn. 715 – Emanuel Frieder není ve skutečnosti autorem knihy *Z denníka mladého rabína* (Bratislava 1993), ale pouze jejím editorem – autorem této knihy je sám rabín Armin Frieder. Autorem hodnocení osoby Karola Hochberga, židovského kolaboranta, které Heriban cituje, je proto Armin Frieder, nikoliv Emanuel Frieder.

Tamtéž: je-li řeč o deportacích, je třeba uvést, že ty se uskutečnily teprve v roce 1942 – z textu to není zřejmé.

Závěr:

Jsem nucen konstatovat, způsob zpracování tématu, který Heriban zvolil, nespĺňuje plně požadavky kladené na vědeckou monografii, kterou by doktorská disertační práce měla být. V práci mi především chybí jasné formulování vědeckého problému, který se autor chce pokusit vyřešit. Na druhé straně přes výše uvedené kritické připomínky uznávám, že disertace přináší některé nové poznatky, především oceňuji část o československém přednáškovém turné Vladimíra Žabotinského, představitele hnutí židů – sionistických revizionistů. Práci proto k obhajobě podmíněně doporučuji, ovšem s výhradou, že v rámci této obhajoby autor přesvědčivě zodpoví otázku skutečného významu židovských stran a spolků v Bratislavě.

V Praze, 10. května 2011

prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.